

Князєв С. М.,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ МОЖЛИВОСТІ
ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
ЗАЛЕЖНО ВІД СТУПЕНЯ ТЯЖКОСТІ ЗЛОЧИНУ:
АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**

Здійснення негласної слідчої діяльності на стадії попереднього розслідування неминуче пов'язане із втручанням держави у приватне життя громадян. Аналіз кримінального процесуального законодавства прогресивних європейських країн надав можливість констатувати наявність положень, які передбачають додаткові механізми захисту прав людини під час проведення негласних заходів. Йдеться, зокрема, про обов'язкове судове санкціонування переважної більшості таких дій; обмеження можливості їх проведення залежно від ступеня тяжкості злочину; визначення чітких термінів здійснення заходів; обов'язок органів розслідування знищити результати таємних дій, які не стосуються конкретного провадження; обмеження можливості використання результатів таємних дій лише межами тих цілей, в яких вони були дозволені судом проведення та ін.

Водночас, у багатьох наукових джерелах, присвячених дослідженню особливостей переходу від радянської до європейської моделі регулювання таємного слідства (в тому числі в Україні) в якості однієї з проблем вказується невизначеність категорії тяжких злочинів. Згідно кодексів всіх пострадянських країн, де вже відбулися відповідні реформи, негласні дії можуть здійснюватися лише у провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини. Водночас матеріальні кримінальні закони містять десятки складів злочинів, які можуть визнаватися одночасно і нетяжкими, і тяжкими. Наприклад, якщо санкції статей передбачають різні види покарань (від 2 до 7, від 3 до 6, від 3 до 7 років), тільки від рішення слідчого або прокурора (можливо, й необ'єктивного) про класифікацію діяння і міру можливого покарання (наприклад, 2 або 7 років) буде залежати, чи передадуть в провадження справу як про тяжкий або нетяжкий злочин. А це дає можливість для сторони обвинувачення маніпулювати питанням використання таємних методів розслідування.

Для уникнення таких ситуацій у кримінальному законі деякі науковці пропонують класифікувати (розбити на категорії) всі види покарань на тяжкі та особливо тяжкі злочини. На їхню думку, це потрібно зробити таким чином, щоб кожне злочинне діяння могло однозначно визначатися як середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин [1, с. 11].

Пропонуємо звернутися до міжнародного досвіду урегулювання цього питання. У Німеччині, до прикладу, у § 100a КПК ФРН передбачено здійснення контролю та запису телекомунікації без відома зацікавлених осіб за наявності таких умов: певними фактами обґрунтовується підозра, що особа в якості виконавця чи співучасника вчинила передбачене у абз. 2 §100a КПК ФРН кримінально каране діяння або у випадках, коли замах є кримінально караним, намагалась вчинити злочин або готувалась до його вчинення; діяння є тяжким, а дослідження обставин справи або встановлення місця перебування обвинуваченого іншим способом було би неможливим або суттєво ускладненим. У §§110a–110c КПК ФРН визначено злочини, під час розслідування яких можуть використовуватись негласні співробітники: у сфері незаконного обігу наркотиків або зброї, фальшивомонетництва або підроблення цінних паперів; у сфері національної безпеки; з корисливою метою або професійними злочинцями; членом банди.

Обмежений обсяг застосування спеціальних слідчих дій у цьому сенсі встановлено і процесуальним законодавством Франції. Так, поліцейський агент може залучатися лише для розслідування злочинів, пов'язаних з організованими групами, наркотрафіком і деяких злочинів, що стосуються піддавання небезпеці неповнолітніх та торгівлі людьми [2, с. 56]. А для зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж постанова слідчого судді може бути винесена у кримінальних провадженнях про тяжкі злочини або проступки, за які передбачено покарання щонайменше два роки позбавлення волі [3].

У законодавстві Австрії також зафіксовані положення про відповідність спеціальних слідчих дій певним категоріям злочинних діянь. Так, виїмка кореспонденції допустима за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні обвинуваченим конкретного злочину, або він був затриманий чи тримається під вартою за рішенням суду. Зазначена слідча дія може проводитись у випадку вчинення обвинуваченим умисних злочинів, покарання за вчинення якого може бути призначено у вигляді позбавлення волі на строк

понад 1 рік. Водночас для здійснення моніторингу банківських операцій необхідна причетність особи до вчинення злочину, який підслідний земельному суду (Landesgericht).

Однак заради справедливості необхідно визнати, що не у всіх європейських країнах критерій тяжкості злочину впливає на можливість застосування тієї чи іншої спеціальної слідчої дії. Скажімо, у законодавстві Великої Британії передумови для виїмки кореспонденції, як і інших подібних заходів, не містять вимог щодо ступеня тяжкості злочину. Проведення даної слідчої дії, відповідно до спеціального закону, який регулює діяльність органів досудового розслідування (Regulation of Investigatory Powers Act 2000), повинно бути необхідним у конкретному випадку, тобто порушення прав людини має бути виправданим, а принцип співмірності обмежень прав людини з метою слідчої дії – дотриманим [4, с. 291].

Не дотримана вимога щодо чіткої диференціації злочинів у контексті можливості застосування спеціальних слідчих дій під час їх розслідування і у законодавстві Королівства Нідерландів. Так, ступінь підозри, необхідний для проведення контролю телекомунікацій, відповідно до КПК цієї країни, залежить від того, в якому контексті ця дія буде реалізовуватись. Класичне дослідження вимагає наявності обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, який передбачає позбавлення волі, крім того, цей злочин має грубо порушувати громадський порядок. Превентивне розслідування передбачає наявність обґрунтованої підозри у готуванні або вчиненні злочину в межах злочинної організації, і ці злочини також повинні грубо порушувати громадський порядок. Терористичні злочини вимагають ознак (не підозри) того, що терористичний акт був або буде вчинено [5].

У будь-якому випадку, аналіз процесуального законодавства демократичних країн світу дозволяє дійти висновку, що проведення спеціальних (таємних) слідчих дій є вимушеним заходом і виправдане лише тоді, коли неможливо або надто складно отримати необхідну інформацію в інший спосіб. Очевидним є й те, що не зважаючи на відсутність у законодавстві окремих країн чіткої прив'язки негласних слідчих дій до конкретних складів злочинів, їх проведення пов'язане із розслідуванням тяжких та особливо тяжких злочинних діянь.

Список використаних джерел

1. Банчук А. Правовое регулирование специальных (тайных) следственных действий в постсоветских странах: аналитический обзор. Бишкек, 2014. 84 с.
2. Савченко А. В., Матвійчук В. В., Никифорчук Д. Й, Співак В. М. Міжнародний досвід використання агентури правоохоронними органами держав Європи та США: навч. посіб. / за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. К.: КНТ, 2005. 88 с.
3. Criminal procedure code of France. URL: https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf
4. Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Харків: Право, 2017. 376 с.
5. Code of Criminal Procedure of the Netherlands. URL: www.ejtn.eu/PageFiles/6533/.../Omsenie/WetboekvanStrafvordering_ENG_PV.pdf.